

„Ennek a városnak voltam az írója”

Kulin Borbála

Krúdy Gyula születésének 140., halálának 85. évfordulója alkalmából a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tagozata valamint a Nyíregyházi Egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete tudományos konferenciát tartott Nyíregyházán a Móricz Zsigmond Városi és Megyei Könyvtárban október 19-én. Az egynapos szimpóziumon többek között a Krúdy-próza poétikussága, szövegeinek parodisztikus, ironikus vonásai, írásainak filmes feldolgozásai, fiatalkori színházkritikái, a Nyírséghez való kötődése és szerelemfelfogása kerültek terítékre. Kulin Borbála beszámolója.

Egyhangú gordonkajáték, gazdag partitúrából

Az első előadás jóvoltából betekintést nyerhettünk a kognitív stilisztika laboratóriumába, ahová Pethő József a Krúdy-próza poétikusságának jegyeit keresve invitálta a hallgatóságot. Pethő József a Kemény Gábor-i megállapítást, miszerint „Krúdy összetéveszthetetlen stílusú író” tűzte ki vizsgálódásának kiinduló- és végpontjául, s így látott hozzá a mintagyűjtés eredményének ismertetéséhez, Krúdy egyes szövegrészleteinek vizsgálatához. Krúdy összetéveszthetetlen stílusának fő generátorát, igazodva a szakirodalomhoz, a poétikusságban határozta meg, amely poétikusságot, a *Világirodalmi lexikon* támogatását segítségül hívva az „intenzív formaszervezetek által előidézett művészeti minőség”-ben határozott meg. Ezeket az „intenzív formaszervezeteket”, referenciális bizonytalanságot okozó és az olvasóban kiszámíthatatlan reflexiókat elindító jegyeket hat csoportra bontva sorolta fel: stilizálás (a 19. századi romantika és biedermeier evokációja, ami sokszor az irónia alapja is Krúdynál), az irónia, a képiség, az írói névadás, a retorizált szerkezetek és a sajátosan önreflexív, önmagát kommentáló narrátori pozíció. Szerencsére a kognitív nyelvészet és stilisztika alapmódszere a nyelvi adatok gyűjtése, így az osztályozás közben számos ízes Krúdy-idézet révén saját bőrön tapasztalhattuk meg az összetéveszthetetlen stílus olvasóra gyakorolt hatását, s igazán alátámasztva érezhettük az előadó végkövetkeztetését, miszerint Krúdy „egyhangú gordonkája” (Zilahy Lajos jellemezte ezekkel a szavakkal Krúdy stílusát 1922-ben a *Nyugat* hasábjain) kivételesen gazdag partitúrából játszik.

Kulin Borbála 1979, Budapest. Irodalomtörténész, A Vörös Postakocsi folyóirat főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Etikum és esztétikum kapcsolata Illyés Gyula életművében*, L'Harmattan, 2017. Jelenleg Debrecenben él.

Magányos ikernovellák

Minya Károly Krúdy ikernovellái, *A hírlapíró és a halál* és *Az utolsó szivar az Arabs Szürkénél* című novellákat olvasta össze. Az összeolvasás lehetőségét maga Krúdy kínálta fel azáltal, hogy ugyanazt a történetet, egy párbaj történetét írta meg két külön novellában, a két párbajozó szemszögéből. Krúdyt, aki maga is többször párbajozott, a párbaj előtti lélektani folyamatok ábrázolása érdekelte ebben a kísérletben. Az evés és az ivás ezekben a novellákban is fontos, mágikus szerepet kap, fontos elemzési szempont - tudhattuk meg az előadásból. Minya Károly kiemelte, hogy a két novella egymás mellé fektetésében azonban van egy pont, ahol nem érnek össze a szálak, ám sajnos nem tett kísérletet ennek megfejtésére. Előadásának végén megemlítette, hogy hasonló ikernovellák után kutatva a magyar irodalomban, szintén feladta a keresést - holott talán kínálkozott volna az (elhessegetett?) nyíregyházi párhuzam. [Csabai László duonovelláira, gondolok itt. - K.B]

Szindbád nyíregyháziensis

Jánosi Zoltán előadása (melyet az előadó távollétében Karádi Zsolt olvasott fel) Krúdy nyírségi kötődéseire koncentrált. Nyíregyháza Krúdy Gyulával, Krúdy Gyula Nyíregyházával vonult be a magyar irodalomba, azaz az első országos ismertségre szert tett nyíregyházi író egész életművét átszövik a nyírségi vonatkozások - hangsúlyozta az előadás. Jánosi a jellegzetes Krúdy-stílus mögött is mély, helytörténeti vonatkozásokat sejt. Külön kiemeli a Krúdy-figurákban hangsúlyosan megrajzolt, kulcsfogalomként is felfogható szabadságvágyat, melyet a gátaktól mentes magyar, európai szellem referenciális világon való áttöréseként érzel. Ezt a szabadságvágyat a Krúdy-család 1848-as örökségének és a nyírségi szellemi kultúra örökségének ötvözeteként látja és magyarázza. A Nyírségben Krúdy pontos ismereteket szerzett a tirpákságról, az „új honfoglalók” értékkeremtő, civilizációteremtő energiáiról, ahogyan jól ismerte a város dzsentri lakóinak életmódját, és az akkori Nyíregyháza rendkívül színes összetételű lakosságának szellemi térképét: a tótok, tirpákok, zsidók, németek, erdélyi szászok által lakott Nyíregyházát. Különösképpen a történelmi térbe rekedt dzsentriség volt rá ihlető hatással. Előadását egy apró, de érdekes életrajzi esemény felemlítésével zárta: Krúdy 1931-ben repülővel tért haza Budapestről Nyíregyházára - ez volt a történelem első utazása repülőgéppel Budapestről a Nyírségbe. A pilóta, név szerint Veres Zoltán szintén nyíregyházi volt. A történet mesélése erejéig láthattuk lelki szemeink előtt a két, város felett repülő, hazatérő nyíregyházit, és érezhettük a Jánosi Zoltán által megrajzolt jelképes párhuzam pátoszát: Nyíregyháza olyan hely, ami „magasba röpködhet és haza is hozhat”.

Megfilmesíthetetlen

A konferencia második részét Hamar Péter *A Krúdy-művek közegellenállása a mozgóképpé alakítással szemben* című előadása nyitotta meg. A beszédes címmel

ellátott előadás a filmre vitt Krúdy-szövegek kapcsán film és irodalom eszközeit elemezte. Zsurzs Éva *Őszi versenyek* című 1975-ben készült Krúdy-adaptációjából alapvetően hiányolta a Krúdy-szövegek jellegzetes világteremtő erejét: a rendező egyedül a hosszan kitartott nagytotálokkal talált eszközt e jellegzetesség filmes megragadására. Huszárik Zoltán *Szindbád*-filmjét sikeresebbnek értékelte az előadó, a lírai-hangulati montázsokkal, a Jeney Zoltán zenéje által megtámogatott közelképek hangulatával, ha nem is tematikusan, de érzelmileg az irodalmi szöveghez közeli adaptáció született. Nehéz ügy Krúdy megfilmesítése, hiszen egy játékfilm nem nélkülözheti a cselekményt, a történetek mellékszálait ugyanakkor nem tudja úgy követni, mint az irodalmi szöveg, így egyértelműen áthidaló megoldásokat kellett alkalmazniuk a filmeseknek, ami eltávolítja a filmes adaptációt az irodalmi szövegtől. Zsurzs Éva említett adaptációjában például ez az eltávolodás drasztikusabb: a film feldúsítja a cselekményt, idegen szövegelemeket emel be a történetbe. Szerencsésebb Huszárik megoldása, aki a cselekménytelenség ellensúlyozására több történetet fog egybe. Nehéz filmformanyelvi megoldást találni a filmes szakemberek számára a Krúdyra jellemző narrátori szerep megjelenítésére is. Ahogy Fülöp László megállapította, Krúdynál a narrátor szerepe egyszer sem változik, de néha fellazul, elmozdul a nézőpont, előfordul, hogy a teremtett figurát ideiglenesen a narrátor szerepébe engedi. Összegzésül Hamar Péter azt állapította meg, hogy maradandó művészi értéket csak Huszárik *Szindbád*-filmje képvisel, azáltal, mert telített az író szellemében fogant filmes megoldásokkal.

„R.” és a színházkritika

Karádi Zsolt előadásában Krúdy életművének egy kevésbé ismert korszakát és tematikáját tárta fel filológiai pontossággal a hallgatóság előtt. Krúdy 17 évesen került Nyíregyházáról Debrecenbe, ahol a *Debreceni Ellenőr* című lap munkatársa lett, s tudósítások és rendőrségi hírek mellett főként színházkritikákat írt a lap számára, „R.” aláírással. Katona Béla, Krúdy monográfusa szerint a fiatal Krúdynak nem volt különösebb érzéke a színház iránt, cikkeit inkább hajszoltságban született gyors impresszióknak érzékeli. Ezzel szemben Karádi „bámulatosan érett bírálói hangot” fedez fel ezekben az írásokban, s Vitéz Ferencsel ért egyet, aki szerint Krúdy nem esztéta-kritikusként, hanem tárcaíróként közelített a színház világához. Az első színházkritikáját jegyző Krúdy a rovat első cikkében, 1895-ben „feltétlen szigorúságot” ígér. Karádi felvetette itt a kérdést, rendelkezett-e a fiatal Krúdy olyan esztétikai értékrendszerrel, ami az ígért szigorúság fedezete lehetett? Az előadó azt állapította meg a kritikák alapján, hogy az ifjú Krúdy számára az alakítás hitelessége volt a fő szempont, kritikáit rendszerint a közönség, a darab és a színészi munka értékelésének hármasszögére szerkesztette. A rendezésről, a díszletről, a jelmezeiről sosem esik szó a kritikáiban, ami ugyanakkor nem az ő személyes, hanem a kor színházkritikai szempontrendszerének hiányosságait tükrözi. „Kacagtató ostobaság”, „a század legsületlenebb ostobasága”, „ügyes kis ostobaság” - emeli ki

Karádi a legjellegzetesebb negatív kritikákat Krúdytól, amivel főként a „vidámkodó” népszínműveket sújtja. Karádi kiemelte: éles szemmel veszi ugyanakkor észre az értéket, ám nincsenek nyelvi eszközei a színpadi jelenlét megragadására. „Énekelt, ahogy tőle telt”, „ügyesen játszott”, „játszhatott volna jobban is” - idézett néhány mondatot e nyelvi-fogalmi hiányosság ma kissé megmosolyogtató illusztrálására.

Pastiche és paródia

Kemény Gábor *Krúdy kettős tükörben*: pastiche és paródia című előadása nem Krúdy-szövegekkel, hanem Krúdyt megidéző szövegekkel foglalkozott. Azt a kérdést állította középpontba, melyek azok a stíluseszközök, amelyekkel az egyes szerzők: Márai, Jánosi Zoltán, Szappanos Gábor, Karinthy felidéznek Krúdy stílusát. Ezeket a stílusjegyeket a konkrét képet az elvont képhez hasonlító képalkotásban, a hömpölygő mondatszerkesztésben, az intertextualitásban határozta meg. „...a söntésben hideg már a füst, mint a csalódott lélekben az indulatok” - idézte milderre példaként Máraitól, a *Szindbád hazamegy* című novellából. Jánosi Zoltán *Szindbád utolsó halála* című írásában a kilencvenes évek mindennapjait Krúdy emelkedettebb stílusában tematizáló megoldását a pastiche (azaz stílusutánzás) helyett már-már inkább paródiának értékeli. Hasonló a véleménye Szappanos Gábor *Boldog Szindbád pokoljárásai* című utazóregényéről: a pastiche itt is paródiába csap át. Karinthy *A negyvenkettes zenélő mordály* című *Így írtok* tírészletéről beszélve pedig kiemelte: Karinthy ráérez arra a Krúdy-sajátosságra, hogy Krúdy az elmúlóban lévő szereti, az idő lebegtetését. Előadásának érdekes felvetése volt, hogy valójában maga Krúdy parodisztikus. Kemény Gábor véleményét idézve erről ez esszéisztikus túlzás, de valóban vannak Krúdynam paródiaszerű művei, mint a *Napraforgó*, az *Útitárs*, a *Bukfenc* - helyenként Krúdy önmaga paródiáját is adja a megidézés kettős modalitása révén: a romantikus jelleg halmozásával elért parodisztikus hatásra gondoljuk itt.

Különös happy end

Sturm László előadásában Krúdy *Palotai álmok* című regénye kapcsán arról beszélt, hogy a kisregény felvonultatja a Krúdy-próza minden jellegzetességét, azt az egyet kivéve, hogy ennek a történetnek kivételesen boldog a befejezése. Hiteles-e ez a happy end, vagy a valóság megkerülése? - idézte fel az előadó Sötér István kérdését a kisregénnyel kapcsolatban. Sturm László szerint az életöröm ugyanolyan hiteles Krúdynamál, mint a ború: érezzük az idill kegyelemszerűségét és veszélyeztetettségét, s érezzük azt is, hogy a szereplők kiérdemelték a boldogságot. Sturm kiemelte, a kisregény románcos sajátosságokkal bír, ami ellenszegül a modern regény kilátástalanságának. Szerelemfelfogásában is szembe megy a modern véletlenszerűséget hangsúlyozó szemléletével: a kisregény „tanulsága” szerint a „szerelmet felülről hozza magával az ember.”

Komolyság és komikum

A konferenciát Gintli Tibor *Profán vezeklések* című előadása zárta. Gintli Tibor két, kiemelkedőnek értékelt novella értelmezésének segítségével jellemezte a *Szindbád megtérése* című kötet elbeszélésmódjának sajátosságait. Az elemzett novellák *Az életmentő kékfestő* és a *Pénzzel járják a búcsút* címűek voltak, melyek abban a tekintetben is közel állnak egymáshoz, hogy mindkettő cselekményében fontos szerephez jut a bűnbocsánat és a vezeklés. Ugyanakkor, ahogy Gintli Tibor kiemelte, a bűnbánat spirituális eseményéhez rendre materiális, profán és ironikus vonatkozásokat társulnak. Ez a sajátos materializmus mintegy kétségbe vonja, de legalábbis elbizonytalanítja a bűnbocsánat szentségének vallási dogmáját. A bűnbánat külsőségeinek gyakorlása és paródiába hajló jelenetei ironikus idézőjelek közé illesztik Szindbád bűnbánó magatartását. A komikus perspektívát a narrátor szövegének hanghordozása is felerősíti, különösen a második novellában, ami a vallási rítussal szemben táplált elbeszélői kételyre enged következtetni. (A narrátor arról tudósít, hogy a kísértő ördögök több alkalommal is rátámadtak a kegyes menetre, jöttek szúnyogok, nyulak és földön tekerőző kígyók képében.) Ezt követően Szindbádot a bűsi asszonyok között találjuk, akik azt a feladatot kapják, hogy altassák el a nyugalmat nem lelő idősödő úriembert - idézte fel a novella eseményeit az előadó. A novella mégis egyensúlyt teremt a zárlatában komikum és komolyság között. Szindbád azt a feladatot kapja vezeklésül bűneire, hogy önmegtartóztató módon a tíz nő között (fiatal és idős nők között, vegyesen) aludjon el. Bár az altatás leírása sem nélkülözi a komikus elemeket, Szindbád vezeklése mégis megvalósul. Zarándokútjának komoly tartalma a szexuális önmegtartóztatásban rejlik. A búcsújárás tehát ebben az értelemben minden parodisztikus előzmény ellenére megvalósul.

A konferencia előadásaiból készülő tanulmányok a Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemlében lesznek olvashatók.